

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ/Η/ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ : ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ

(*Cogito* 3, Ιούλιος 2005)

Αργά ή γρήγορα ο φιλόσοφος αναρωτιέται για την ιδιαιτερότητα του λόγου του που τον κάνει να ξεχωρίζει, μεταξύ άλλων, από τον επιστημονικό, τον θρησκευτικό, τον πολιτικό ή τον ποιητικό λόγο. Και καθώς προσπαθεί να προσδιορίσει τα κριτήρια που του επιτρέπουν να αναγνωρίζει ένα κείμενο ως φιλοσοφικό είναι αναπόφευκτο να τον απασχολούν οι περίπλοκες και πολυεπίπεδες σχέσεις φιλοσοφίας και λογοτεχνίας, σχέσεις αντιπαλότητας αλλά και συνδιαλλαγής. Στο κείμενο που ακολουθεί θα προσπαθήσω να εκφράσω μια συγκεκριμένη κριτική άποψη για τη διαμόρφωση αυτών των σχέσεων, με αναφορά σε ένα πλέγμα επί μέρους προβλημάτων. Ξεκινώντας από μια μάλλον επιφανειακή, “εξωτερική” αντιμετώπιση δύο διακριτών χώρων πνευματικής δραστηριότητας και δύο σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητων ειδών κειμένων, παρά την ύπαρξη αλληλοεπικαλυπτόμενων περιοχών και ενδιάμεσων περιπτώσεων, θα αναφερθώ σε μια πορεία σύγκλισης και όσμωσης; μια πορεία που στα χρόνια μας φαίνεται να οδηγεί στην κατάργηση των παραδοσιακών ορίων μεταξύ φιλοσοφικής και λογοτεχνικής έκφρασης. Τέλος, θα επιχειρήσω να υπερασπιστώ μian αρκετά συντηρητική τοποθέτηση για την ανάγκη αντίστασης σε αυτήν την όσμωση με σκοπό την επαναβεβαίωση της αμφισβητούμενης διάκρισης.

Μια πρώτη απλουστευτική προσέγγιση μας επιτρέπει, χωρίς να επικαλεστούμε κάποιον –μάλλον ανέφικτο- σταθερό ορισμό της φιλοσοφίας, να επισημάνουμε τους κυριότερους στόχους της δυτικής φιλοσοφικής σκέψης από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Οι σκοποί αυτοί περιλαμβάνουν τη διασάφηση των γενικών εννοιών μας, τη δικαιολόγηση βασικών μας πεποιθήσεων και τη συγκρότηση μιάς συνολικής συνεκτικής εικόνας, για τη θέση του ανθρώπου μέσα στον κόσμο, ενώ στο πρακτικό επίπεδο ο φιλοσοφικός στοχασμός αποβλέπει στην νοηματοδότηση και την καθοδήγηση της πράξης, ή και στη διαμόρφωση μιας τέχνης του βίου.¹ Από την άλλη πλευρά μπορούμε κατ’αρχήν να δεχτούμε μian αφελή θεώρηση της λογοτεχνικής δημιουργίας, -που μάλλον θέτει παρά λύνει προβλήματα-, ως δραστηριότητας παραγωγής κειμένων με αισθητική αξία. Η αισθητική αξία εδώ νοείται ως συνάρτηση μιάς επεξεργασμένης γλωσσικής μορφής, ή καλύτερα μιάς επιτυχημένης

σχέσης μεταξύ γλωσσικής μορφής, δομής παρουσίασης και κάποιου νοηματικού περιεχομένου. Σημασία εδώ δεν έχει τόσο το *τί* αλλά το *πώς* λέγεται, ή μάλλον μια συγκεκριμένη *σύνθεση* του *τί* και του *πώς*.²

Πρώτο απλοϊκό επίπεδο δυνατής εξωτερικής συσχέτισης είναι η αναζήτηση της φιλοσοφίας *μέσα στη λογοτεχνία* - μοτίβα, στοχασμοί, υποθετικές καταστάσεις, δυνατοί κόσμοι που διεκδικούν τη φαντασία μας, παραδείγματα για την ηθική σκέψη, υλικό για τα νοητικά μας πειράματα³. Από παλιά η λογοτεχνία τροφοδοτεί τη φιλοσοφία κυρίως από το περιεχόμενό της, και όχι μόνο. Φιλοσοφεί χωρίς να κουράζει, όταν δεν παραμελεί την πρωτεύουσα σημασία αισθητική της ποιότητα. Εδώ φέρνει κανείς στο νου του ποιητές και συγγραφείς όπως ο Χέλντερλιν, ο Δάντης, η Τζέην Ωστιν, ο Ντοστογιέφσκι, ο Μαρσέλ Προυστ, ο Τόμας Μαν, ο Ρόμπερτ Μούζιλ, ο Χόρχε Λουίς Μπόρχες, ο Τομ Στόπαρντ. Η υπερβολικά “φιλοσοφίζουσα” λογοτεχνία είναι κατά κανόνα κακή λογοτεχνία στο βαθμό που η σκέψη μένει αναφομοίωτη, οι χαρακτήρες σχηματικοί, η πλοκή ανεπεξέργαστη. Και για όσους, όπως ο Ιταλο Καλβίνο, φαίνεται να αποδίδουν μια ξεχωριστή ποιότητα στην ίδια την αίσθηση του φιλοσοφικού λόγου, “ο συγγραφέας που γυρεύει να ανταγωνιστεί το φιλόσοφο βάζοντας στο στόμα των χαρακτήρων του περισπούδαστες διατριβές, στην καλύτερη περίπτωση καταλήγει να κάνει τη ζαλιστική μαγεία της σκέψης κατοικίσιμη, πειστική και καθημερινή, χωρίς ποτέ να μας δώσει να αναπνεύσουμε τον καθαρό αέρα των υψιπέδων”.⁴

Από την άλλη πλευρά, μια προσεκτική μελέτη μας φανερώσει την παρουσία της λογοτεχνίας *μέσα στη φιλοσοφία*, εφόσον μεγάλοι φιλόσοφοι, από τον Πλάτωνα μέχρι τον Χέγκελ, αλλά και, όσο και εκ πρώτης όψεως να φαίνεται παράδοξο, και τον Ντεκάρτ, τον Σπινόζα ή τον Ράσελ, νοιάζονται για την μορφή των κειμένων τους και φροντίζουν επιμελώς το ύφος τους. Ο φιλόλογος είναι σε θέση να διδάξει πολλά φιλοσοφικά έργα με σκοπό να αναδείξει τις ιδιαίτερες λογοτεχνικές αρετές τους. Η φιλοσοφία προσφέρει στη λογοτεχνία δείγματα αυστηρής, υψηλής γραφής, συγκροτεί σημαντικά είδη λόγου (genres) από διαλόγους, μέχρι σχολιαστικά υπομνήματα, δοκίμια και πραγματείες. Μπορεί να προβάλλει με λογοτεχνικό μανδύα χωρίς η πραγμάτωση αισθητικού αποτελέσματος να γίνεται αυτοσκοπός, ή έστω κύριος στόχος της. Η λογοτεχνίζουσα φιλοσοφία είναι συνήθως κακή φιλοσοφία, στο μέτρο που οι θέσεις συσκοτίζονται, ο λογικός ειρμός κλονίζεται, τα επιχειρήματα συγχέονται. Για να μιλήσουμε και πάλι με τα λόγια του Καλβίνο, “όταν η φιλοσοφία

παραείναι ενδεδυμένη με ανθρώπινη σάρκα και υπερβολικά ευαίσθητη στην άμεση, βιωμένη εμπειρία, αποτελεί για τη λογοτεχνία μια λιγότερο ενδιαφέρουσα πρόκληση από όσο όταν προβάλλει μέσα από τις αφαιρέσεις της μεταφυσικής και της καθαρής λογικής.”⁵

Τα πράγματα όμως είναι πολύ πιο σύνθετα. Μπορεί να υποστηριχθεί ότι για πολλούς μεγάλους φιλοσόφους όπως ο Πλάτων και ο Νίτσε ή ο Βιτγκενστάϊν, η μορφή παρουσίασης ή και η λογοτεχνική εκφορά δεν είναι απλό ένδυμα αλλά ζήτημα φιλοσοφικής ουσίας. Και η ιστορία της φιλοσοφίας δε μπορεί να αγνοήσει τη συμβολή του ύφους στην αποκρυστάλλωση της διδασκαλίας στοχαστών όπως ο Πασκάλ ή ο Κίρκεγκωρ, όσο αιρετικοί ή περιθωριακοί και να θεωρούνται από ορισμένους ακαδημαϊκούς δασκάλους. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν ποιητές, πεζογράφοι, θεατρικοί συγγραφείς, οι οποίοι δεν εκθέτουν απλώς κάποιες φιλοσοφικές ιδέες, συχνά εκφράζοντας μια κοσμοαντίληψη, μια συνολική θεώρηση του κόσμου και της θέσης του ανθρώπου μέσα σ’ αυτόν, αλλά *διαμορφώνουν* τη γραφή τους μέσα από κάποια φιλοσοφική θέση ή πρόβλημα που και φωτίζεται ακριβώς μέσα από το συγκεκριμένο *τρόπο* παρουσίασής του. Σκεφτείτε τον Ελιοτ, τον Κάφκα, τον Μπέκετ, τον Τζόυς. Οι φιλόσοφοι που μελετούν το οντολογικό και σημασιολογικό *status* του μυθοπλαστικού λόγου και οι φιλόλογοι που ενδιαφέρονται για την άντληση προβλημάτων, παραδειγμάτων και την κατασκευή επιχειρημάτων, και οι φιλόλογοι και κριτικοί της λογοτεχνίας που εστιάζουν την προσοχή τους στην αισθητική των διαφόρων φιλοσοφικών έργων είναι υποχρεωμένοι να επανεξετάσουν τις σταθερές κατηγορίες της δουλειάς τους προσαρμόζοντάς τις στις ενδιαφέρουσες αυτές οριακές περιπτώσεις.

Σύντομα διαπιστώνουμε ότι η λογοτεχνία είναι δυνατόν όχι μόνο να προβάλλει εκ πρώτης όψεως ως φιλοσοφία αλλά και να μετασχηματίζεται *εσωτερικά* σε φιλοσοφία. Θα μπορούσε κανείς να κάνει λόγο για ειδική περίπτωση του φαινομένου που ο Άρθουρ Ντάντο αποκάλεσε «φιλοσοφική υποδούλωση της τέχνης», αναφερόμενος στην εξέλιξη της τέχνης του εικοστού αιώνα και στην πραγμάτωση κάποιου εγγελιανού φιλοσοφικού «τέλους» της⁶. Σύμφωνα με την διαπίστωση του Ντάντο, η καλλιτεχνική δημιουργία ούτε αποβλέπει πια σε κάποια μορφή απεικόνισης διαστάσεων της πραγματικότητας, ούτε εκφράζει συναισθήματα ή και την όλη προσωπικότητα του δημιουργού, αλλά αναπτύσσει κυρίως έναν αυτοαναφορικό στοχασμό πάνω στην ίδια της τη φύση.⁷ Γενικεύοντας και

σχηματοποιώντας βέβαια, θα μπορούσε να πει κανείς ότι η τάση αυτή επιβεβαιώνεται σε πολλές μορφές της λογοτεχνικής πρωτοπορίας. Αρκεί να αναφερθούν, το γαλλικό "νέο μυθιστόρημα" της δεκαετίας του '60-70 και οι πειραματικές συνθέσεις συγγραφέων όπως ο Ζωρζ Περέκ ή ο Τόμας Πύντσον, αλλά και γενικότερα η σύγχρονη ποίηση που στη μεγαλύτερη της έκταση μοιάζει να καθιστά βασικό θέμα της την ίδια της τη φύση, τα όρια και τις δυνατότητες της ποιητικής γλώσσας.

Ταυτόχρονα όμως, οφείλουμε να καταγράψουμε και την παράλληλη μεταστοιχείωση μεγάλων ρευμάτων της σύγχρονης φιλοσοφίας σε είδη που θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν περισσότερο λογοτεχνικά. Η κριτική του επιστημονισμού και του θεμελιωτισμού της παραδοσιακής φιλοσοφίας, αλλά και των περισσότερων μορφών θεωρητικής ορθολογικής αναζήτησης που εγγράφονται στο χώρο που αυτοαποκαλείται φιλοσοφικός, οδηγεί πολλούς μεταμοντέρνους στοχαστές στην αμφισβήτηση των ισχυουσών μέχρι σήμερα αρχών και κριτηρίων και των ορίων που αυτά επέβαλλαν. Και εδώ παραφράζοντας, ή μάλλον επεκτείνοντας τη συλλογιστική του Ντάντο, νομίζω ότι μπορούμε να κάνουμε λόγο για μια "λογοτεχνική" υποδούλωση της φιλοσοφίας, κυρίως της "ηπειρωτικής"⁸ και δη της γαλλικής, αλλά όχι μόνο, αν φέρει κανείς στο νου του τον νεοπραγματισμό του Ρίτσαρντ Ρόρτυ. Θα λέγαμε, μιλώντας μεταφορικά ότι η λογοτεχνία "εκδικείται" την φιλοσοφία για την νόθευση των αισθητικών της γνωρισμάτων της, κατακυριεύοντας την με τη σειρά της από τα μέσα και διαβρώνοντας τον παραδεδομένο της ξεχωριστό πνευματικό ρόλο. Όπως η λογοτεχνία μπορεί πλέον να θεωρηθεί απλώς ως μια μορφή φιλοσοφικού προβληματισμού, έτσι και η φιλοσοφία χαρακτηρίζεται ως ένα είδος γραφής και τίποτα περισσότερο (just another kind of writing), κατά την σύλληψη του Ντερντά, όπως ερμηνεύεται από τον Ρόρτυ.⁹

Για να συνεχίσουμε τις μεταφορές, θα λέγαμε ότι έχουμε μια συμμετρική κρίση ταυτότητας. Μπορεί, αναρωτιέται ο Στάνλεϋ Καβέλ, "η φιλοσοφία να γίνει λογοτεχνία και να εξακολουθεί να γνωρίζει τον εαυτό της;"¹⁰ και θα μπορούσαμε να να αντιστρέψουμε το ερώτημα, μιλώντας ανάλογα για τη λογοτεχνία της εποχής μας.

Η εισαγωγική μας προσέγγιση των σχέσεων φιλοσοφίας και λογοτεχνίας, και η θεματική των φιλοσοφικών συζητήσεων, η βασισμένη στη χρήση της κλασικής λογοτεχνίας, οδηγεί σιγά-σιγά μέσα από τη διαλεκτική που περιγράψαμε, σε ένα περίπλοκο μεταφιλοσοφικό προβληματισμό, στον αναστοχασμό πάνω στην ιδιαίτερη φύση του φιλοσοφικού λόγου από τον οποίο ξεκίνησαμε την ανάλυσή μας. Θα

συνεχίσω και θα ολοκληρώσω τις σκέψεις μου, με την ανάπτυξη ορισμένων προτάσεων για τη στρατηγική αντιμετώπισης μιας σειράς δύσκολων ερωτημάτων τα οποία υποβάλλει αυτός ο στοχασμός. Είναι ίσως προφανές ότι η συγκρότηση αυτής της στρατηγικής προδίδει μια συγκεκριμένη διάγνωση. Υποδεικνύει ακόμα μια φιλοσοφική *agenda*.

Πρώτα απ'όλα, αντιμετωπίζοντας την κατάσταση από μια σύγχρονη σκοπιά φιλοσοφικής θεώρησης της ιστορίας της φιλοσοφίας, αλλά και της ιστορίας της λογοτεχνίας, πώς μπορεί να εξηγηθεί η επίμαχη αμοιβαία συνάντηση ή καλύτερα αλληλοπεριχώρηση των δύο πεδίων πνευματικής δραστηριότητας; Γιατί μας ικανοποιεί, ή αντίθετα μπορεί να μας ενοχλεί; Είναι δυνατό και σκόπιμο να παρέμβουμε κανονιστικά με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο; Και πώς να επιχειρηματολογήσει κανείς σε ένα τόσο γενικό και μακροσκοπικό επίπεδο;

Δε έχω τις κατάλληλες γνώσεις και την απαιτούμενη πείρα για να μιλήσω για τη σύγχρονη λογοτεχνία. Τολμώ να αναφερθώ στις ανησυχίες για τον κορεσμό των παραδοσιακών τρόπων γραφής, για την αδυναμία ανανέωσης μορφών και ειδών, για την εγκεφαλική, εργαστηριακή δημιουργία των λόγιων συγγραφέων των προοδευμένων δυτικών κοινωνιών, οι οποίοι καθιστούν την αυτοαναφορικότητα και την ειρωνεία σταθερά μοτίβα της έκφρασής τους, για την επίδραση των απάνθρωπων διαστάσεων του νέου κοινωνικοπολιτικού πλαισίου και των τεχνοκρατικών παραγόντων της εποχής μας. Δεν ξέρω αν μπορεί να ξαναγραφτεί αυτό που πριν την επέλαση της μεταμοντέρνας κριτικής συνηθίζαμε να ονομάζουμε «μεγάλη λογοτεχνία». Ίσως η λογοτεχνία να έχει ούτως ή άλλως εξαντλήσει τις δυνατότητές της για μεγαλόπνοες συνθέσεις. Εκφράζω μονάχα την ελπίδα ότι οι πειραματισμοί θα οδηγήσουν σε πρωτότυπες συνθέσεις, σε ένα χώνεμα των φιλοσοφικών, διανοητικών και υπαινικτικών, ειρωνικών και αυτοαναφορικών στοιχείων μέσα σε νέα ή παλαιά και ξαναδουλεμένα, αλλά πάντως αισθητικά αποτελεσματικά σχήματα.

Όπως και να έχει το πράγμα, πιστεύω ότι για τους σκοπούς της έρευνάς μας ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στην υπερτροφική ανάπτυξη των θεωριών της λογοτεχνίας. Οι θεωρίες αυτές, που τελικά φαίνεται να αυτονομούνται ως ένα παρασιτικό λογοτεχνικό ή μάλλον υβριδικό είδος, φαίνεται να παίζουν ένα διαμεσολαβητικό ρόλο, μεταγγίζοντας κακοχωνεμένη στις περισσότερες περιπτώσεις

φιλοσοφία στο χώρο της λογοτεχνίας και καταστρέφοντας την οποιαδήποτε αμεσότητα έμπνευσης με την αυτοσυνειδητοποίηση που ισχυρίζονται πως κομίζουν.¹¹ Αντίστροφα, επιδιώκουν να επιβάλλουν ιμπεριαλιστικά την υποτιθέμενη αυθεντία τους και στο χώρο της φιλοσοφίας, ο οποίος μάλιστα διεκδικείται και από τις ταχέως αναπτυσσόμενες κοινωνικές επιστήμες (κυρίως την κοινωνιολογία και την κοινωνική ανθρωπολογία). Και αυτό είναι κάτι που παλαιότερα κανένας κριτικός της λογοτεχνίας, ή φιλόλογος με παραδοσιακή κατάρτιση, δε θα ονειρευόταν να επιχειρήσει. Θετικιστικές δομιστικές, αλλά πιο πολύ μεταμοντέρνες, μεταδομιστικές και αποδομιστικές προσεγγίσεις δίνουν την αλαζονική αίσθηση μιάς νέας παντοδυναμίας όσον αφορά την ισοπεδωτική μάλλον παρά συγκριτική αντιμετώπιση όλων των μορφών λόγου. Όπως γράφει επιδοκιμαστικά ο Ρόρτυ, “θεωρώ τη λογοτεχνική θεωρία, όπως ο όρος χρησιμοποιείται σήμερα στην Αμερική, ως ένα είδος φιλοσοφίας, μια προσπάθεια να συνυφάνει κανείς ορισμένα κείμενα με την παραδοσιακή ταμπέλα ‘φιλοσοφικά’ με άλλα κείμενα που δεν έχουν αυτή την ταμπέλα. Αυτή συνίσταται στην πρακτική του να κολλάει κανείς μαζί με τους αγαπημένους του κριτικούς, ποιητές και μυθιστοριογράφους, τους αγαπημένους του φιλοσόφους.”¹² Και περισσότερο από την φιλοσοφική υποδούλωση της λογοτεχνίας με απασχολεί εδώ ο διαφαινόμενος παράλληλος κίνδυνος λογοτεχνικής υποδούλωσης της φιλοσοφίας, με την παρέμβαση των θεωριών της λογοτεχνίας.

Αυτό που προτείνω είναι μια κριτική γενεαλογία αυτών των θεωριών, και ταυτόχρονα μια προσεκτική μελέτη των αμφίδρομων σχέσεών τους με φιλοσοφικά ρεύματα που κυριαρχούν στην ευρωπαϊκή φιλοσοφία, από την φαινομενολογία και την ερμηνευτική μέχρι την αποδόμηση και τον νεοπραγματισμό. Έτσι μπορεί να καταφανεί ο ρόλος τους στον συγκεκριισμό, ή καλύτερα στον συμφυρμό φιλοσοφικού και λογοτεχνικού στοιχείου, και σ’ αυτό που αποκάλεσα λογοτεχνική υποδούλωση της φιλοσοφίας.

Δεν έχω φυσικά εδώ τον χρόνο να περιγράψω ένα τέτοιο φιλόδοξο εγχείρημα, ούτε καν στις γενικές του γραμμές. Ούτε είναι δυνατόν να αναπτύξω την επιχειρηματολογία που απαιτείται για να ελεγχθούν οι κήρυκες της υποδούλωσης του φιλοσοφείν στα πανίσχυρα δεσμά αλλά και στη γοητεία της λογοτεχνικότητας. Κάθε επί μέρους επιχειρημα θα χρειαζόταν πολλές σελίδες, ίσως το κεφάλαιο ενός βιβλίου. Ας προσπαθήσω παρ’ όλα αυτά να συνοψίσω τις θέσεις μου.

Η μελέτη της φιλοσοφίας της γλώσσας και της λογικής είναι νομίζω δυνατόν να αντικαταστήσει την εύκολη καταφυγή σε κάθε ρητορική προσέγγιση η οποία συνήθως επικαλείται τη χρεωκοπία της δυτικής μεταφυσικής παράδοσης. Τότε πιστεύω, μπορεί να δείχτει ότι υπάρχει σαφής διαφορά μεταξύ μεταφοράς και κυριολεξίας, και η πρώτη δεν έχει σημασιολογική και αξιολογική προτεραιότητα. Αλλωστε, η εγκατάλειψη του θεμελιωτισμού και η απόρριψη του επιστημονισμού στη φιλοσοφία δεν συνεπάγεται την εξομοίωσή της με τη λογοτεχνία, την αντιμετώπισή της, ως απλά ενός ακόμη είδους γραφής - και τίποτα περισσότερο, ως ενός συνόλου “αποδομήσιμων”, μετατοπίσιμων νοημάτων. Και νομίζω πως δεν οδηγεί υποχρεωτικά και στην εγκατάλειψη της διάκρισης μεταξύ αλήθειας και πειθούς, μεταξύ λογικής συνέπειας -σεβασμού κάποιων στοιχειωδών αρχών λογικής- και σοφιστικών τεχασμάτων. Τέλος, η οποιαδήποτε συνεπής και διεξοδική φιλοσοφική κριτική δεν καταλήγει αναγκαστικά στον καθαρό σκεπτικισμό ή σχετικισμό - μάλλον προϋποθέτει την αντίκρουσή τους.¹³

Ίσως κατηγορηθώ ότι προσπαθώ να αντισταθώ σε κάποια αναπόφευκτη διάλυση ή υπέρβαση της φιλοσοφίας, όπως την ξέραμε πριν από τον Νίτσε και τον Χάιντεγκερ, και στην απομυθοποίηση των ρυθμιστικών ιδεωδών της επιστήμης πριν από τον Κουν και τον Φαγιεράμπεντ. Θα υποστηριχθεί ενδεχομένως ότι υποτιμώ την ελκυστική προοπτική της πλήρους πραγματιστικής κατάργησης όλων των διχοτομιών, και στην περίπτωση μας αυτής μεταξύ λογοτεχνίας και φιλοσοφίας.

Αποδέχομαι τις κατηγορίες. Μόνο που δεν πιστεύω ότι αυτή η διάλυση ή υπέρβαση έχει ήδη συντελεστεί, ή είναι αναπόφευκτη, και υποστηρίζω ότι τα αμφισβητούμενα ρυθμιστικά ιδεώδη της παραδοσιακής φιλοσοφίας είναι ακόμη ισχυρά. Ούτε βρίσκω την προτεινόμενη νέα προοπτική ελκυστική. Αντίθετα έχω την αίσθηση ότι εκφράζει την υιοθέτηση μιας μορφής μηδενισμού. Οχι τόσο ενός επικίνδυνου μηδενισμού που υπονομεύει τις γνωστικές και ηθικές μας αξίες, αν και κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβεί, αλλά ενός αδιέξοδου μηδενισμού *έσχατης πλήξης*, όταν όλες οι ερμηνείες των φιλοσοφικών κειμένων θα “βράζουν” μαζί σε μια αδιαφοροποίητη “σούπα” αμφιλεγόμενης αισθητικής και θα καλούμαστε να δοκιμάσουμε το παιχνίδι της κάθε νέας παραλλαγής αποδόμησης. Γιατί, εκτός από το ότι, καθώς είπα παραπάνω, η λογοτεχνίζουσα φιλοσοφία είναι συνήθως κακή φιλοσοφία, αποδεικνύεται ότι είναι και κακή, πληκτική λογοτεχνία.

Πιθανόν να μη μπόρεσα να αναλύσω -και κατά μείζονα λόγο να στηρίξω- επαρκώς τις παραπάνω απόψεις, με τις τεχνικές διακρίσεις, τους λεκτικούς ακροβατισμούς, και την υπερβολικά συμπυκνωμένη και ελλειπτική συλλογιστική μου, στο πλαίσιο αυτής της σύντομης εργασίας. Θέλησα να διερευνήσω μια ορισμένη αντίληψη της κατάργησης των ορίων μεταξύ φιλοσοφίας και λογοτεχνίας, και κατέληξα να σκιαγραφήσω ένα ολόκληρο πρόγραμμα μελέτης των σχέσεων των δύο αυτών χώρων πνευματικής δημιουργίας και των παραδόσεων των κειμένων τους. Δε θέλω, όπως θα μπορούσε ίσως να νομιστεί, να υπερασπιστώ μια αφομοίωση της φιλοσοφίας από την επιστήμη. Με ενδιαφέρει κυρίως η διάσωση της ιδιαιτερότητάς της, την οποία όλοι αν δεν κάνω λάθος θεωρούμε συνυφασμένη με την ορθολογική κριτική. Η φιλοσοφία μπορεί να μην διαθέτει κάποια αναλλοίωτη ουσία, ή ένα απόλυτα σταθερό "ίδιον". Έχει όμως ταυτότητα διαμορφωμένη μέσα από τους αιώνες και αναγνωρίσιμη από τους γνωστικούς και διασαφητικούς στόχους της ανεξάρτητα από τα αποτελέσματα. Και η ιστορία της δεν είναι ντερμινιστικά προδιορισμένη - ούτε κατευθύνεται αναπότρεπτα στην συγχώνευση ή στην εξομοίωση με κάποιο άλλο είδος σκέψης ή γραφής - με ή χωρίς αισθητική λειτουργικότητα. Η αρνητική απάντηση στο ρητορικό ερώτημα του Καβέλ θα μας οδηγήσει σε ένα κανονιστικό συμπέρασμα : Η φιλοσοφία *μπορεί* και *πρέπει* να γνωρίζει τον εαυτό της, γι'αυτό και *δεν πρέπει* να μετατραπεί σε κάποια μορφή λογοτεχνίας.¹⁴

Στέλιος Βιρβιδάκης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Εδώ ακολουθώ την περιγραφή των βασικών στόχων της φιλοσοφικής δραστηριότητας κατά την συνοπτική διατύπωση του Μάϊκλ Τούλεϋ. Πρβλ., Michael Tooley, *Abortion and Infanticide*, Oxford: Oxford University Press, 1983, 5-6, και Wilfrid Sellars, *Sense, Perception and Reality*, London: Routledge and Kegan Paul, 1963, 1. Για την έμφαση στον πρακτικό χαρακτήρα της φιλοσοφίας και την έννοια της φιλοσοφίας ως τέχνης του βίου, βλ. Pierre Hadot, *Exercices spirituelles et philosophie antique*, 2ème éd. Paris: Albin Michel, 2002 και Αλέξανδρος Νεχαμάς, *Η τέχνη του βίου*, μτφρ. Β. Σπυροπούλου, Αθήνα: Νεφέλη, 2001.

² Θα μπορούσαμε να υιοθετήσουμε μια λιγότερο ή περισσότερο φορμαλιστική προσέγγιση της λογοτεχνίας με σκοπό τον προσδιορισμό της "λογοτεχνικότητας" και ιδιαίτερα της "ποιητικότητας". Βλ., για παράδειγμα τις αναλύσεις των Ρώσων φορμαλιστών και τα σχετικά πρόσφατα κείμενα του Τζβετάν Τοντόρωφ, αλλά και την μαρξιστικής έμπνευσης κριτική του Τέρρυ Ηγκλετον. Βλ. Terry Eagleton *Εισαγωγή στη θεωρία της Λογοτεχνίας*, ελλην. μτφρ. Μ. Μαυρωνάς Αθήνα: Οδυσσέας, 1989.

³ Δες ενδεικτικά την αναφορά στο έργο του Ορχάν Παμούκ, *Με λένε κόκκινο*, σε αυτό το τεύχος του *Cogito*.

⁴ Πρβλ., Italo Calvino, *The Uses of Literature*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1986, 40-1.

⁵ Στο ίδιο. .

⁶ Βλ., Arthur Danto, "The Philosophical Disenfranchisement of Art" στη συλλογή δοκιμίων του με τον ίδιο τίτλο (New York: Columbia University Press, 1986: 1-21), και το πρόσφατο έργο του *After the End of Art, Contemporary Art and the Pale of History*, Princeton: Princeton University Press, 1997.

⁷ Σχετικά με την αυτοαναφορικότητα στην λογοτεχνία, πρβλ., Eric Miller, "Is Literature Self-Referential?", *Philosophy and Literature* 20 (1996): 475-86. Σχετικά με το φιλοσοφικό "τέλος της λογοτεχνίας", μπορεί κανείς να μελετήσει και τα έργα του Μωρίς Μπλανσό., Βλ ενδεικτικά, Maurice Blanchot, *Ο χώρος της λογοτεχνίας*, μτφρ. Δημήτρη Δημητριάδη, Αθήνα: Εξάντας, 1994.

⁸ Για τη διάκριση μεταξύ «ηπειρωτικής» και «αναλυτικής» φιλοσοφίας, βλ. Στέλιος Βιρβιδάκης, «Αναλυτική και ηπειρωτική φιλοσοφία: κριτήρια αναγνώρισης και διάκρισης», υπό δημοσίευση στο περιοδικό *Νεύσις*.

⁹ Βλ. Richard Rorty, *Consequences of Pragmatism*, Sussex:Harvester Press, 1982, xliii.

¹⁰ Βλ. Bucknell Review, "A Conversation with Stanley Cavell on Philosophy and Literature", στο Richard Fleming and Michael Payne (eds.) *The Senses of Stanley Cavell*, Lewisburg: Bucknell University Press, London and Toronto: Associated University Press, 1989, 311-21, 311.

¹¹ Για μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση του προβλήματος των φιλοσοφικών καταβολών ενός μεγάλου μέρους της σύγχρονης θεωρίας της λογοτεχνίας, πρβλ., Andrew Bowie, *From Romanticism to Critical Theory, The Philosophy of German Literary Theory*, London and New York: Routledge, 1997, 16.

¹² Βλ., Richard Rorty, "Philosophy Without Principles", στο J.T. Mitchell (ed.), *Against Theory, Literary Studies and the New Pragmatism*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1985, 132-8, 136.

¹³ Αυτό θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι ένα δίδαγμα που αντλεί κανείς από τη μελέτη της καντιανής φιλοσοφίας. Για πρόσφατες κριτικές παρεμβάσεις σ'αυτήν την κατεύθυνση, που φυσικά δεν περιορίζονται σε κάποια θεώρηση καντιανής έμπνευσης, βλ. την ανάλυση της Σούζαν Χάακ (η οποία ελέγχει τον Ρόρτυ από την σκοπιά του πραγματισμού του Περς), Susan Haack, "Beyond Scientism and Conversationalism", *Philosophy and Literature*, 20 (1996): 455-74) και Arthur Danto "Philosophy as/of Literature", in Anthony Cascardi (ed.) *Literature and the Question of Philosophy*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1987, 1-23. Πρβλ., ακόμη, τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις του Χάμπερμας, με τις οποίες συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό οι εδώ προτεινόμενες θέσεις: Jürgen Habermas, "Παρέκβαση σχετικά με την άρση της ειδολογικής διαφοράς μεταξύ φιλοσοφίας και λογοτεχνίας", στο *Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας*, μτφρ. Α.Αναγνώστου - Α. Καραστάθη, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1993, 232-62.

¹⁴ Σε μια πρώτη μορφή η εργασία αυτή παρουσιάστηκε σε φιλοσοφικό συμπόσιο των αποφοίτων του Κολλεγίου Αθηνών. Ευχαριστώ τον Καθηγητή Κώστα Μπέη και τους φίλους και συναδέλφους, Κατερίνα Καλέρη, Αλέξανδρο Νεχαμά, Τάκη Πούλο και Ξενοφόντα Παπαρρηγόπουλο, για τις ερωτήσεις και παρατηρήσεις τους. Για μια πιο πρόσφατη εκδοχή της, βλ. "On the Relations Between Philosophy and Literature", *Philosophical Inquiry* 25 (2003): 161-169.